

Din nou despre drumul lui Thököli peste munți, în 1690*

Bogdan-Florin POPOVICI

La sfârșitul secolului al XVII-lea se înregistrează schimbări politice și militare semnificative în sud-estul Europei. După respingerea turcilor din fața Vienei (1683), armatele imperiale au înaintat mult spre est, preluând controlul asupra Ungariei, fost pașalâc turcesc. După 1685, încep acțiunile diplomatice și presiunile politice și militare pentru dobândirea controlului Habsburgilor și asupra Principatului Transilvaniei – aflat sub suzeranitate otomană. Tratatul hallerian (1686) și tratatul de la Blaj (1687), precum și acțiunile militare ale generalului Caraffa (1688) au obligat clasa politică ardeleană să renunțe “nolentes – volentes” la suzeranitatea turcească și să intre «sincer și cu bună credință» sub protecția împăratului. Afectată astfel în stăpânirea sa asupra Ardealului, Poarta va numi un nou principe al Transilvaniei (1690), pe Emeric (Imre) Thököli, și îi va acorda sprijin în vederea recuceririi Transilvaniei¹.

La sud de Carpați, în Țara Românească, înscăunat în 1688, domnitorul Constantin Brâncoveanu a încercat să modifice linia politicii externe preconizată de predecesorul său, Șerban Cantacuzino, anume de a intra în sfera de dominație a Habsburgilor. Delegația munteană aflată la Viena își va depăși însă atribuțiile și, prin Constantin Bălăceanu, solicită Curții de la Viena chiar sprijin pentru înscăunarea unui pretendent la tronul Țării Românești. Conform intereselor lor, Habsburgii vor trimite în Muntenia (1689) un corp de armată sub conducerea generalului Donat Heissler. Sprijinit de turci și de tătari, Brâncoveanu însă va deveni în curând o amenințare pentru austrieci, care se vor retrage în Transilvania (ianuarie 1690). Din rațiuni de politică externă, domnitorul muntean va oferi sprijin militar principelui numit de turci, Thököli și armatei sale. Ca urmare, în vara lui 1690, armatele aliate se vor îndrepta, peste Carpați, spre Zărnești², unde vor înfrânge armata austriacă (21 august 1690)³.

Bătălia de la Zărnești își datorează celebritatea în principal datorită unei acțiuni militare deosebite. Informat despre intențiile lui Thököli și ale aliaților lui de a trece în Transilvania, dar necunoscând itinerarul lor exact, generalul Heissler a încercat să apere pasurile de sud ale Carpaților, pentru a bloca intrarea armatelor inamice. La Bran, armatele lui Thököli și ale aliaților au încercat fără succes să

* Mulțumim și pe aceasta cale domnului Gernot Nussbächer, pentru ajutorul acordat în realizarea prezentului articol.

¹ *Cserei Mihály Históriaja*, în *Erdély öröksége*, VI, Bp., s.a., p. 60-61 (în continuare Cserei).

² Regiunea de care ne ocupăm este situată în sud-estul Transilvaniei, acolo unde drumul Branului – cea mai importantă arteră comercială dintre Brașov și Țara Românească în evul mediu – părăsește șesul Țării Bârsei, intrând în sectorul de traversare transcarpatică. Pentru situarea în teren a elementelor geografice, vezi schițele alăturate.

³ Toate aceste aspecte sunt surprinse la P. Cernovodeanu, *Coordonatele politicii externe a lui Constantin Brâncoveanu*, în *Constantin Brâncoveanu*, Buc., 1989, p. 123-138; și idem, *În vâltoarea primejdilor*, Buc., 1997, p. 5-37.

pătrundă pe calea obișnuită, drumul Branului. În fața pozițiilor bine apărate ale austriecilor, trupele au realizat o mișcare de învăluire și, pe un traseu neobișnuit, au traversat munții până în câmpia Țării Bârsei. Aici, lângă Zărnești s-a desfășurat bătălia, încheiată, cum spuneam, cu înfrângerea dramatică a trupelor imperiale.

O problemă deosebită, care a stârnit pasiunile istoricilor care s-au ocupat de campania din 1690, este cea a drumului urmat de armata lui Thököli spre Zărnești. Cele câteva variante oferite de istoriografie până în prezent, bazate pe *interpretarea diferită* a – în general – *acelorași izvoare*, stau mărturie a complexității problemei. Beneficiind de cunoașterea geografică a zonei – prin deplasări în teren și prin studiul izvoarelor cartografice – precum și de implicarea în problematica geografiei istorice a regiunii, ne propunem să reevaluăm informațiile oferite de izvoare și de istoriografie. De asemenea, și prin prisma unor noi documente⁴, vom încerca să formulăm un punct de vedere asupra acestei controversate traversări militare transcarpatice.

Primele informații documentare asupra drumului transcarpatic al lui Thököli provin chiar din epocă. Principalul izvor transilvănean referitor la trecerea trupelor lui Thököli peste munți îl constituie *Cronica* istoricului Cserei Mihály⁵. Cserei a fost participant la bătălie, în tabăra imperialilor. În relatarea sa asupra evenimentelor, precizează că, după ce a avut loc o primă ciocnire între pozițiile avansate ale austriecilor de la șanțurile Branului și armatele aliate, a fost evident că Thököli intenționa să forțeze trecerea prin acest pas. De aceea, Heissler s-a mutat în grabă la Bran. Deși atât o parte a generalilor săi, cât și Brâncoveanu, care corespundea în secret cu imperialii⁶, îl sfătuiau să nu opună rezistență, Heissler a pregătit un dispozitiv militar în defileul Branului, pentru a-i înfrunța pe așa-numiții «curuși» ai lui Thököli. «Dar și Thököli... nu era nebun ca să vină prin acele locuri strâmte; de aceea, având multă experiență și străbătând în taină potecile din munți, lăsând acolo pe domnul Țării Românești (pe care nu îl agrea) împreună cu oștile sale și pe turci, și poruncind ca până se întoarce el (nedezvăluind nimănui ce vrea, numai serdarului turc) până atunci să se împotrivescă neconținut nemților; prin asemenea locuri pustii și poteci și munți abrupti își transportă tabăra până în cea de-a treia zi pe unde nu a umblat niciodată om călare și poate nici pedestraș și pe unde putea să treacă numai câte un călăreț și mergând în genunchi și legând de coada cailor copaci, așa s-au coborât în liniște în văile largi. Heissler nu a știut nimic despre acestea, deoarece chiar dacă s-a interesat... dacă există pe undeva în apropiere un alt loc pe unde ar putea veni dușmanul, nimeni nu s-a gândit că ar putea veni oameni înarmați prin acei munți abrupti și l-au asigurat pe general să nu se teamă din acea cauză... În după amiaza zilei de 21 august... generalul împreună cu Teleki priveau de pe stânca Branului cum se pregătesc să se înfrunte cele două

⁴ O parte a documentării s-a desfășurat la Budapesta, unde am beneficiat de o bursă a fundației "Domus Hungarica Scientiarum et Artium", căreia îi mulțumim și pe această cale.

⁵ Cserei, p. 60-69.

⁶ *Ibidem*, p. 63.

armate... străjile dinspre Zărnești, care au fost deja bătute de avangarda armatei lui Thököli au adus vestea că inamicul a intrat în țară...”⁷.

După unele știri sosite din Transilvania, săptămânalul parizian *La Gazette* relatează că “românii care au servit drept călăuze arătară contelui Thököli un alt drum prin păduri, defilee și munți răpoși care era socotit impracticabil, și unde cavaleria a fost obligată să meargă pe jos și să-și ducă caii în frâu”⁸. Alte surse ardeleno-contemporane evenimentelor relatează cam în aceeași manieră. Astfel, cronicarul brașovean Martin Seewaldt, spune că, în august 1690, “la capătul Țării Bârsei, pe neașteptate, după satul românesc Zărnești, a năvălit Thököli, pe drumuri prăpăstioase, considerate de oameni inaccesibile”⁹. Tot din Brașov, Marcus Fronius menționează că “pe la prânz, când [austriecii] pregăteau masa, tătarii au ieșit din pădurile prin care au venit noaptea cu turcii și au incendiat satele Zărnești și Tohan”¹⁰. Același cronicar precizează în altă parte că “vitele rășnovenilor din munte au fost gonite și dușmanul s-a văzut în pădurile Țării Bârsei”¹¹.

Într-o altă cronică germană contemporană anonimă se prezintă următoarea cronologie a evenimentelor: 13 august: trupele lui Thököli ajung în trecătoarea Bran, iar în ziua următoare realizează o recunoaștere a locurilor; 15 august: Thököli trimite 2-300 de loboși care “au venit pe căi ascunse, sub favorizarea celei mai mari neguri, dincolo de șanțuri, în cea mai mare liniște” și atacă șanțurile austrieșilor, cu efecte dezastruoase pentru aceștia din urmă; în 16 august, austrieșii atacă șanțul, nereușind să îl recucerească; “a hotărât marșul în 20 august și, lăsând în urmă artileria și bagajele, în 21 înainte de prânz, peste muntele înalt și periculos din cauza stâncilor abrupte ale munților Zărneștiului, a trecut spre câmpia Țării Bârsei, unde și-a amplasat trupele”¹².

În *Chronicon Fuchso-Lupino-Oltardinum*, contemporană cu evenimentele în discuție, se menționează: “Totuși turcul, deoarece Transilvania a fost ocupată de armatele cezaro-crăiești, pentru vechiul [său] drept în Transilvania, l-a destinat pe acel Thököli acolo; care [Thököli] în luna august, alăturându-și-l și pe palatinul Valahiei, Brâncoveanu, cu 24 000 de soldați de diferite neamuri, a invadat Transilvania și Țara Bârsei; între satul Zărnești și cetatea Bran s-a ciocnit cu trupele imperiale și ale transilvănenilor... Cum așadar frontul a fost format și Teleki și Heissler a văzut că tătarii, ca porcii, prin locuri abrupte și inaccesibile (căi ascunse, deoarece drumurile au fost oprite cu arbori doborâți) au venit înăuntrul [țării], i-a zis Teleki lui Heissler: «Acum e destul, Excelența voastră, dați semnul, să

⁷ *Ibidem*, p. 64-65. Mulțumim dnei Ecaterina Anton (Facultatea de Arhivistică, București) pentru ajutorul acordat în traducerea textului din limba maghiară.

⁸ V. Mihordea, *Les Principautés Roumaines dans la presse française*, p. 112, nr. 194, apud C. Rezachevici, *Constantin Brâncoveanu – Zărnești 1690*, Buc., 1989, p. 171.

⁹ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, Brașov, VI, 1915, p. 313 (în continuare, *Quellen*).

¹⁰ *Ibidem*, p. 470.

¹¹ *Ibidem*, VII, 1918, p. 254.

¹² *Thököly's Einfall im Burzenland*, în *Quellen*, VI, p. 597-598. De precizat că nu am regăsit la pagina indicată informația conform căreia trupele ar fi ajuns la șanțuri prin “ceața deasă dintre munții Rășnovului” (sic!), informație reproducă atât de P. Binder, *Cronologia campaniei din 1690*, în *Constantin Brâncoveanu*, Buc., 1989, p. 115; cât și de Rezachevici, *op. cit.*, p. 120.

nu vină mai mulți tătari». «Nimic, nimic, să vină mai mulți, căci doar vouă vă voi oferi un spectacol frumos și îi voi respinge fără întârziere»¹³.

În fine, într-o însemnare din Șcheii Brașovului, datată 19 [august] 1690 (sic!) se menționează când “au venit Tiochiolio Grof cu Constantin voievod Brâncoveanu la Zărnești de s-au bătut cu ghienerarișul Heazăr... luni spre marți seara la apusul soarelui”¹⁴. Cronicile din Țara Românească prezintă și ele neobișnuitul itinerar peste munți. Evident, domnitorul muntean este prezentat ca având rolul principal în această traversare.

Radu logofăt Greceanu ar putea fi considerat cronicarul “omolog” al lui Cserei, aflat de partea armatelor aliate. El relatează destul de amănunțit evenimintele: au trimis 2000 de oameni înainte ca să-i bată pe austrieci; au ajuns la Fântâna Drăgoșeștilor “și fiindu-le masul acolo, iar peste noapte veste de la oastea ce mersese înainte la domn au venit cum că straja nemțească ce au fost păzind la palanca ce făcuse la hotarul țării, o au lovit și foarte rău o au stricat, aducând și nemți vii la domn. Au făcut popasul de prânz la cetatea Negru Vodă, iar de seara au poposit în jos de Dragoslavele. Și de acolo între munți au mas. Și dimineața s-au mutat până la Dragoslavele. Și acolo 2-3 zile șezând pe loc, de ce era trebile însăși s-au sfătuit. Apoi și de acolo rădicându-se, mers-au până sus de palanca ce au fost păzind nemții straja și au poposit acolo... Și de acolo iarăși au mers până sub cetatea de la Bran și iarăși acolo într-acea noapte au mas. Iar a doua zi cu toții s-au strâns de s-au sfătuit pentru trecerea oștilor în Ardeal, pe unde va fi, căci căile erau prisăcite și astupate și la Bran era o pază tare cu tunuri. Despre altă parte, de cea mare strâmtorarea locului, foarte nevoie le era și vremea-i grăbindu-i... și mai vârtos asupra domnului Țării Românești lucrul acesta răzimând, ca cum povățuitorul celorlalți era... După multe feluri de cercări ce făcuse cu oamenii săi, ce peste munte povățe era, aflat-au o cale, măcar că era foarte strâmtă și cu nevoie mare peste un munte înalt și cu pogorâș rău, iar nu era alt mod de a face, fără decât pe acea cale de a merge... au purces pe plaiul acela, ...tot târâș pogorându-se la vale, în Țara Ardealului, în Câmpia Tohanilor. Acolo dar cu toate sfaturile se sfârșiseși toate nădejile se tăiasă, și ale tuturor inimile încremenite era la loc de primejdie, ca acolo căzând, unde nici înapoi, nici înainte nădejde de scăpare nu era, de vreme ce oștile nemțești înainte le era, gata de război fiind. Deci dar nemții, cum au văzut pogorârea oștilor turcești acolo drept Tohani, ei spre Câmpul din jos de Zărnești s-au tras... [bătălia] au fost la 10 ceasuri din zi, august 11 zile”¹⁵.

Radu Popescu vornicul ne oferă o prezentare rezumativă și destul de neutră: Brâncoveanu s-a unit cu Thököli “să meargă în Ardeal să bată pe nemți, făgăduind Constantin vodă că el le va găsi drum pe plaiuri de vor intra toate oștile în Ardeal fără primejdie... și strângându-se în țară toate oștile au purces către

¹³ J. Trausch (ed.), *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, II, Brașov, 1847, p. 247.

¹⁴ C. C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, I, Brașov, 1943, p. 271.

¹⁵ Radu logofăt Greceanu. *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, Buc., p. 76-77. Datele pe stil vechi, deci 21 august pe stilul nou, gregorian.

Rucăr și găsindu-se plaiu aproape de Bran au intrat toate oștile¹⁶ în câmp spre Tohan și Zărnești¹⁷.

Cronica muntenească anonimă nuanțează datele existente în celelalte izvoare: “De aici, Constantin voievod, având oameni ai muntelui despre Rucăr și Dragoslavele, care-i știa plaiurile, au purces către Ardeal, făcându-se cuvânt că vor să meargă pe la Bran și să treacă. Iar când s-au apropiat la munte, au lăsat drumul Branului și au luat alt plai, care pogora în Ardeal den sus de Bran și pe acela au mers și s-au pogorât toată oastea cu nevoie mare, atât cât nu mai avea nădejde să se mai întoarcă pe acea cale... Constantin vodă și cu Chiuciuc sultan au rămas în deal unde privea foarte bine rânduielile oștilor... de vreme ce toată nădejdea lor era pierdută a se mai întoarce pe acea îndărăt... văzând că biruiesc turcii pe nemți, s-au pogorât cu sultanul în vale...”¹⁸.

Alte izvoare contemporane sunt cronicile turcești. Dintre acestea, o destul de exactă relatare (în sensul în care elementele geografice descrise pot fi identificate cu destulă precizie) este cea a lui Silahdar Findıklili Mehmed Aga: “Hanul, în drumul său, urma să intre în o mare trecătoare, numită Rokal [Rucăr], care era locul de trecere din părțile Țării Românești în Țara Ardealului. În apropierea palâncii Katri Ili [?], ce se găsea în mijlocul trecătorii, în locurile înguste pe unde urmau să treacă oștile islamice, afurisiții inamici făcuseră întărituri de copaci – pe care le numeau șanțuri – pentru a se fortifica, pregătind și tunuri. Ghiarii păzitori puseseră stăpânire pe acele locuri, cu vreo 1000 de pedestrași, astupându-le astfel foarte bine. Atunci un număr de 2000 pedestrași din armata lui Thököli trecând munții prin niște locuri greu de străbătut, i-au lovit din spate pe afurisiți... După ce au pus stăpânire pe întărituri, ca și pe cele două tunuri, ...[oamenii lui Thököli] s-au dus asupra cetății numite Barad [Bran], care este situată la capătul celălalt, spre locul de trecere în Transilvania, și care constituie adevărata cheie a trecătorii. Locul de trecere fiind foarte prăpăstios și trecerea pe acolo, spre a ajunge la câmpie, fiind foarte anevoioasă, a trebuit să se facă popas de câteva zile, pentru a se pregăti cele necesare. [Era acolo oastea lui Heissler pentru a apăra trecătoarea.] Sosind știrea că ei s-au pregătit să se apere, și să împiedice trecerea gaziilor prin trecătoare, au fost chemați în cortul sultanului Cerkez Ahmed [pentru sfat] toți comandanții de oaste, hazande (Gazi Ghiarai), craiul Thököli și beicul Țării Românești. S-au înțeles ca ei să treacă munții și să-i înconjoare pe la spate pe dușmanii legii. În acest scop, au fost pregătite călăuze pricepute și lăsându-se pe loc toate poverile, tunurile și munițiile, în ziua de luni, a 16-a zi a lunii zilkade [21 august], gazii musulmani echipați ușor au urcat pe jos [munții]. Călăreții, de asemenea, au devenit pedestri. Ei s-au urcat pe un munte mare... și fără poteci, aflat în dreapta lor, asemănător muntelui Kaf. Când gazii musulmani

¹⁶ Variantă: “găsindu-se plaiul au intrat aproape de Bran toate oștile”.

¹⁷ R. Popescu Vomicul, *Istoria domnilor Țării Românești*. Buc., 1963, p. 192.

¹⁸ *Istoria domnilor Țării Românești de la 1688 la 1717*, Buc., 1959, p. 30-31; vezi și *Magazin istoric pentru Dacia*, V (1847), p. 93-184.

coborau prin munți, zgomotele scoase de caii lor au fost auzite de afurisitul general Heissler..., care a mobilizat trupele...”¹⁹.

Alt cronicar turc este Mehmed Rașid²⁰, care subliniază și el rolul esențial al “oștilor islamice”: “Trecând prin Țara Românească, atunci când ei au ajuns într-un loc aflat la trei ore depărtare de trecătoarea numită Bran, care este trecătoarea Transilvaniei, a descins toată oastea. Dar deoarece afurisitul Heissler construisese o palancă în trecătoarea mai sus arătată și închisese trecătoarea cu tabăra sa nenorocită, s-a constatat că trecerea prin trecătoare nu va fi ușoară. În cele din urmă s-a hotărât să se intre prin altă trecătoare, dar, pentru a-l înșela pe dușman, au fost puși totuși să strige telali precum că se va trece prin trecătoarea Bran și că s-a hotărât să rămână trei zile la locul unde fuseseră așezate corturile. Atunci au fost aleși un număr oarecare de călăreți echipați ușor, iar în fața trecătorii Bran... au fost așezați cerhazii. De asemenea, iscoadele afurisiților au făcut cunoscut lui Heissler... aceste mișcări ale oștii. De asemenea, în noaptea aceea, oastea desemnată a înfipt steagul la intrarea în trecătoare... Luptătorii care se aflau în oaste s-au dus noaptea pe o altă cale, fiind ușor echipați, spre o trecătoare unde nu se aflau afurisiții... ei au înștiințat și pe gazii viteji care fuseseră trimiși mai înainte în fața trecătorii Branului ca să ajungă repede după ei...”²¹.

Mai există și alte câteva relatări contemporane. Anton Maria del Chiaro, unul dintre ultimii secretari ai lui Brâncoveanu, susține că domnul român a folosit la 1690 “o cale mai scurtă, dar răpoasă, și prăpăstioasă, prin munții pe care i-au traversat”²². Un alt participant la evenimente, Fândâk Mustafa Pașa arată că aliații “au intrat în Ardeal prin munții neumblați cu toți ostașii pe jos, fără tunuri și bagaj, numai cu arme de foc și arme albe”²³. În fine, Thököli însuși susținea că a trecut în Transilvania prin “regiunea pasului munților Rucărului”²⁴. Alte scrisori ale lui Thököli din perioada bătăliei s-au pierdut²⁵.

Din secolul al XVIII-lea, deci după eveniment, există o serie întreagă de surse care precizează uneori locul trecerii peste munte al armatelor aliate. La nivelul surselor de arhivă, Szalay Béla prezenta (la 1910) o serie de documente, identificate de el în cadrul colecției Benigni a Bibliotecii Brukenthal din Sibiu. Astfel, o descriere, datată 1733, a zonei Zărnești-Bran, se arată: “[la] o oră într-o parte (de la Bran) spre Zărnești, este un defileu de munte, prin care Thököli cu tătarii și cu turcii a ocolit pasul și l-a invadat pe gen. Heissler, după cum s-a mai menționat de mai multe ori”²⁶.

¹⁹ Silahdar Findıklılı Mehmed Aga, *Silahdar tarihi*, în *Cronici turcești privind țările române*, II, Buc., 1974, p. 389-390.

²⁰ M. Rașid, *Tarih*, în *Cronici turcești...*, III, p. 170.

²¹ *Ibidem*.

²² Apud Rezachevici, *op. cit.*, p. 169.

²³ *Ibidem*, p. 170.

²⁴ *Ibidem*, p. 170; cf. și Binder, *op. cit.*, p. 116.

²⁵ Thaly Kálmán, *Késmárki Thököli Imre naplói, leveleskönyvei*, Bp., 1873; apud Szalay, *Thököli...*, p. 126.

²⁶ Muzeul Brukenthal, colecția de manuscrise Benigni, nr. 31, fila 17a apud Szalay, *Thököli...*, p. 133. Cercetarea autorului ardelean a fost efectuată la începutul secolului trecut. Evoluțiile ulterioare ale

Același autor aducea în atenția istoriografiei un raport din 1734 care precizează că Thököli, la 1690, nu a venit prin trecătoarea Branului, ci pe următoarele trei poteci de munte: “Măgura, Dealul Cetății, Padina Lupului”. Szalay afirma că pe pagina următoarea aceluiași manuscris mai există și următoarele însemnări: “Din regiunea Zărnești duc patru poteci în Tara Românească: Plaiul Foi, Tămaș, Turcului... și Poteca turcilor...: Pe acestea au trecut de mai multe ori turcii din Țara Românească, ultima dată cu ocazia ultimului atac al Vienei”²⁷.

În 1989, Pavel Binder publica un document din 1735 depistat de el în Arhiva Bisericii Negre din Brașov, document în care se regăsea însemnarea: “Padina Lupului, peste care a venit Thököli”²⁸. Constantin Rezachevici susținea însă că nu a aflat informația la cota indicată de Binder²⁹. Recercetând la cota indicată – este adevărat, incomplet – de Pavel Binder, noi am găsit acea informație. Este vorba despre o descriere a *Pasurilor și potecilor care duc din Transilvania în provinciile învecinate*, datând din 1735, unde, la secțiunea dedicată pasului Bran, se arată: “Poteci de picior. Pe lângă pasul Bran trec: 1. Valea Tirustului (?), 2. Peste Cetetzi, 3. Padina Lupului, peste care a venit Thököli. Lângă Zărnești, sunt plaiuri: 1. Foi, 2. Tămaș, 3. Tunaiului (?), 4. Turcilor, prin aceasta din urmă turcii au trecut pentru asediul Vienei”³⁰.

Cercetând o serie de materiale din arhivele militare vieneze, am mai identificat și un document – după cunoștința noastră inedit – datând din 1747, care precizează: “La o oră față de pas, în apropiere de Zărnești, există trei plaiuri sau cărări peste munte Măgura, Tohănița, și Padina Lupii, care trec în față cu satul Tohan. Pe aceste cărări, Thököli a intrat în Transilvania în anul 1690 cu oamenii săi, înconjurându-l și învingându-l pe generalul Heissler, care trebuia să apere pasul. Rebelii au coborât de pe cai și au mers cu ei de căpăstru. Amintitului general i-ar fi fost foarte ușor să le arate acestor oameni calea întoarsă, mai ales că primise la timp știri despre ei, dar i-a subestimat, dorind să-i aștepte în zona de șes și să-i înfrângă acolo... Din satul Zărnești pornesc patru plaiuri peste munte: Plaiul Foi, Tămaș, Tunaiului (?) și Turcilor pe unde trebuie să fi intrat odinioară turcii în Transilvania, conduși de acei rebeli”³¹.

Szalay Béla mai precizează că într-un *Journal der Landesvisitation des Fürstenthums Siebenbürgen*, din 1768, se relatează că: “Lângă Zărnești erau cele 3 plaiuri abrupte, Măgura, Padina Furilor și Padina Lupului, peste care în anul 1690 a invadat Thököli cu turcii și l-au bătut între Zărnești și Tohan pe generalul Heissler. Drumul trecea la Zărnești, de-a lungul râului Râu, la stânga lângă muntele Piatra

fondului documentar au modificat ordinea materialelor, care nu mai pot fi astăzi identificate după cotele indicate de Szalay la 1910.

²⁷ *Ibidem*, nr. 33, fila 35a apud Szalay, *loc. cit.* Prin amabilitatea dnei Monica Vlaicu, de la DJAN Sibiu (căreia îi mulțumim și pe această cale), ne-a fost semnalată cota actuală a unui manuscris care, cu mare probabilitate, este cel despre care amintește Szalay B.: DJAN Sibiu, col. Brukenthal, L₁₋₈, nr. 363.

²⁸ Arhiva Bisericii Negre Brașov, ms. Tq 170 (apud Binder, *op. cit.*, p. 116).

²⁹ Rezachevici, *op. cit.*, p. 175.

³⁰ Arhiva Bisericii Negre Brașov, T q, 170, fila 318 v°.

³¹ DANIC, col. Microfilme Austria, r. 198, c. 449.

lui Crai, într-o vale amonte, într-o strâmtoare cu o lungime de o oră și 3 sferturi, după aceea, spre stânga spre munții mai mici, între colibași răspândiți pe toate dealurile și în toate văile; din care regiune se putea bine găsi accesul nu prea greu dinspre Rucăr peste cele trei plaiuri sus menționate”³².

La nivelul scrierilor (cronici sau relatări istorice), există mai multe informații ale unor cronicari brașoveni. Astfel, L. Seyberger și Simion Blasius afirmă, la câteva decenii după eveniment, că, după ce la 5 august a sosit la șanțurile germane lângă Bran, în 21 august 1690, “contele Thököli atacă pe germani între Zărnești și Tohan”³³. Martin Tartler estimează armata de curuți, turci și tătari (fără români!) la 16000 oameni. El scrie, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, că “peste un munte abrupt, la Râșnov (sic!), au venit pe neașteptate în țară curuții lui Thököli și i-au lovit pe apărătorii de la Bran”. Heissler ar fi așteptat “venirea dușmanului din față, dar acesta, pe neobservate, peste un munte abrupt și lipsit de drumuri, a coborât între Tohan și Zărnești și i-a atacat pe imperiali din spate”. Când a început lupta, Thököli i-ar fi îndemnat pe ostași să se bată cu vitejie și să-și amintească faptul că ei “au venit [aluuncând] pe fund în Transilvania”³⁴.

Într-o altă cronică brașoveană de la începutul secolului al XVIII-lea, se precizează că la 1690 s-a produs “o invazie prin munții fără drumuri, la mâna stângă de Bran”. Heissler s-ar fi postat mai sus de Zărnești, dar a fost atacat de dușmanii veniți pe o cale neașteptată³⁵. Martin Ziegler susține, în primul deceniu al secolului al XVIII-lea, că la 1690 s-a pătruns în Țara Bârsei lângă satul Zărnești, prin munți, fără drumuri și s-a luptat cu imperialii³⁶. Joseph Teutsch prezintă în istoria sa, datând de pe la jumătatea secolului XVIII, următoarea cronologie a evenimentelor: la 2 august, generalul Heissler a ocupat pasul din jurul Branului și l-a înzestrat cu valuri și cu oameni; la 7 august, Thököli, printr-o scrisoare, cere Transilvania de la Heissler, dar generalul îi răspunde ironic; la 13 august, Thököli sosește lângă Bran; la 15 august, Thököli, prin 300 lobonți (sic!) au cercetat pasul dincolo de Bran și au năvălit în fortificația austrieșilor pe care i-a măcelărit, cu excepția căpitanului lor; “La 20 august, Thököli a plecat și a sosit, la 21 august, prin munții Tohanului și Zărneștiului, împotriva gândului omenesc, în câmpie și i-au găsit pe germani gata de bătălie”³⁷.

Istoricul brașovean Johann Filstich susținea că neputând trece pe la Bran din cauza străjilor imperiale, C. Brâncoveanu a fost însărcinat să afle o altă cale, mai lesnicioasă: “Iar după cercetare a feluritelor căi pe care bârsenii le îngrădiseră cu bușteni, bolovani și altele, se află o cale îngustă, ce ducea peste munți, văi și păduri, la satele românești Zărnești și Tohan, apucând oastea pe această cale cu multă primejdie și trudă”³⁸.

³² Szalay Béla, *Thököli...*, p. 134. Vezi mai sus și notele 24-25.

³³ *Quellen*, VII, p. 441.

³⁴ *Ibidem*, p. 472.

³⁵ *Ibidem*, VII, p. 584.

³⁶ *Ibidem*, IV, 1906, p. 531.

³⁷ *Ibidem*, p. 111 sq.

³⁸ Johann Filstich, *Încercare de istorie românească*, Buc., 1979, p. 223.

Pe lângă cronicarii brașoveni, baronul Apor Péter amintește, în scrierile sale din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, doar despre invazie, fără a face localizări³⁹. Gheorghe Șincai, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a tradus cronica lui Cserei Mihály: “pre locuri ca acelea și-au trecut în trei zile oastea în Ardeal, pe unde nu cum să fie umblat oaste sau om călare; ci doară nici pedestru vreodată. Îngenunchind câte unul și legând arbori de cozile cailor, așa s-au slobozit la șes”⁴⁰.

În jurnalul lui, Vass György spune că “prin munții neumblați, cu toți pedestri, au năvălit în Transilvania”⁴¹. Benkő József, în 1778, precizează că “prin munții Zărneștiului, (prin locul numit de valahii localnici, Padina Lupului)” au trecut armatele thököliene⁴². Franz Joseph Sulzer, descriind drumul Branului (la 1781), arăta: “Și Piatra Craiului [este vorba de sectorul de pe drumul Branului, nu de masivul montan, n.n.] poate fi ocolită cu carul, lateral, peste o pantă lină și prin valea de acolo, cu un mic ocol s-ar face o stradă nouă. Și chiar pasul Bran însuși poate fi ocolit; aceasta a fost experimentată de Heissler, spre paguba lui, când în unul din războaiele antiotomane, turcii, prin prăpăstiile de la Zărnești, ocolind pasul Bran și cetatea, pe neașteptate au coborât, surprinzându-l și l-au capturat pe câmpurile de la Tohan, spre marea pagubă a imperialilor”⁴³.

Istoricul Michael Lebrecht amintește, la 1792, despre traversarea lui Thököli prin munții Zărneștiului: “Generalul imperial Heissler, a fortificat accesul în Principat și a fortificat cu grijă Poarta de Fier a Transilvaniei... pentru că din acea parte s-a temut de cel mai mare pericol. Între timp, Thököli, ajutat de voievodul valah Constantin Brâncoveanu, a intrat de partea opusă. Și pentru că și pasurile de aici au fost blocate, a trecut munții Zărneștiului într-un fel foarte ciudat, pe un drum, pe care nu l-a călcat încă nici un om. El a pus să se doboare copaci mari, înaintea copacilor a înhamat cai și în crengi s-au așezat oamenii săi. Astfel, s-a întâmplat că proptindu-se crengile la ridicăturile stâncilor, caii și oamenii au alunecat nevătămați pe panta abruptă. Heissler i-a întâmpinat rapid cu 4 000 de bărbați, și a pierdut la 21 august între Zărnești și Tohan, în Țara Bârsei, o bătălie sângeroasă, în care cei mai mari dintre ofițerii săi, care nu au rămas morți pe câmpul de luptă, alături de el însuși, au ajuns în mâinile lui Thököli”⁴⁴.

În lucrarea sa, întocmită la începutul secolului al XIX-lea, Georg Michael Gottlieb von Herrmann susține că “Thököli a evitat pasul Bran, a lăsat artileria și bagajul și s-a strecurat prin plaiurile cele mai ascunse și abrupte în munții Zărneștiului”⁴⁵. După patru ani, în 1804, Johann Christian Engel afirma că, deși pasul Bran era blocat, “domnitorul Constantin Brâncoveanu (voievodul valah) a găsit cu toate acestea încă un acces neocupat prin munți. Care însă a fost foarte

³⁹ Apor Péter, *Synopsis Mutationum*, p. 126, apud Szalay, *Thököli...*, p. 126.

⁴⁰ Gh. Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*. III, Buc., ed. II, 1886, p. 242, apud Rezachevici, *op. cit.*, p. 168.

⁴¹ Erdélyi Országgyűlési Emlékek. XX, ed. Szilágyi S., p. 422, apud Szalay, *Thököli...*, p. 126.

⁴² Benkő J., *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus*. I, Viena, 1778, p. 310.

⁴³ F. J. Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*. I, Viena, 1781, p. 334.

⁴⁴ M. Lebrecht, *Siebenbürgens Fürsten*. II, Sibiu, 1792, p. 362-363.

⁴⁵ G. M. G. v. Herrmann, *Das Alte und Neue Kronstadt*, I, 1883, p. 28.

îngust și periculos și s-a întins între stânci, și prăpăstii”⁴⁶. La 1808, despre trecerea lui Thököli prin Padina Lupului vorbește Ludwig Albrecht Gebhardi: “dar Thököli prin Valahia a plecat spre Ardeal, și în această țară s-au ciocnit. Generalul imperial Heissler apăra trecătorile și în mod special așa numita Poartă de Fier. Numai Thököli i-a păcălit și a mers peste munții Zărneștiului, prin Padina Lupului, pe un drum poate încă de nimeni umblat...”⁴⁷.

Franz Sartori, la 1809, spune doar că Thököli a coborât la Zărnești⁴⁸. Tot în prima jumătate a secolului al XIX-lea, J.A. Fessler afirmă în sinteza sa de istorie a ungarilor că “Thököli, peste munții împăduriți ai Zărneștiului, la Padina Lupului [a trecut]”⁴⁹, iar Jósika Miklós amintește și el de Padina Lupului⁵⁰.

La 1837, într-o prezentare geografică a Branului și a regiunii înconjurătoare, se arată, referitor la evenimentele din 1690: “...munții Zărneștiului, peste care Thököli în 1690 a năvălit în Tara Bârsei, iar la piciorul acestui munte, în Valea Zărneștiului, la 21 august al anului menționat, Thököli a surprins armata cezaro-crăiască condusă de generalul Heissler și de generalul conte Teleki și le-a cauzat o înfrângere”⁵¹.

Holéczy Mihály preciza, la rândul său, în 1838: “dar câțiva țărani vânduți, pe drumurile neumblate ale munților l-au condus pe Thököli și pe câteva sute de oameni și cu aceștia l-a atacat din spate pe Heissler...”⁵². G. D. Teutsch la 1852, afirmă că Thököli și oamenii săi au trecut: “peste munții înalți, unde s-a crezut că este inaccesibil pentru picior de om”⁵³.

Mihail Kogălniceanu publica la rândul său o descriere a ocolirii pasului Bran: “Brâncoveanu, printr-o trecătoare neocupată, “a executat o operație admirată de toți oamenii de artă; el a tăiat arbori mari și le-a înhamat cai: soldații au urcat pe trunchiuri și caii au pornit”⁵⁴. Brașoveanul Bartolomeu Baiulescu va scrie o cronică a evenimentelor la 4 iunie 1858⁵⁵. Aceasta are la origine “manuscrisul lui Mihály Cserei”, dar informațiile suferă și o serie de intervenții ale autorului: “însă Thököli a fost războinic expert, și nu un nebun... mai bine și-a căutat drum, deși mai

⁴⁶ J. Chr. Engel, *Geschichte des Ungarischen Reichs: Geschichte der Moldau und Walachei*, I, 1804, p. 341, apud Szalay, *Thököli...*, p. 126.

⁴⁷ L. A. Gebhardi, *Geschichte des Großfürstenthums Siebenbürgen*, Pesta, 1808, p. 288.

⁴⁸ Fr. Sartori, *Berge und Höhlen*, în *Naturwunder des Österr. Kaiserth.*, (1809), p. 123, apud Szalay, *Thököli...*, p. 126.

⁴⁹ J. A. Fessler, *Die Geschichte der Ungern*, IX, p. 434, apud Szalay, *Thököli...*, p. 136.

⁵⁰ Jósika M., *II. Rákoczi Ferenc fogsága*, I, p. 401, apud Szalay, *Thököli...*, p. 136.

⁵¹ *Topographische und geschichtliche Umriss des Törzburger PASSES*, în *Unterhaltungsblatt für Geist, Gemüth und Publizität*, Brașov, 1837, nr. 7 (4 august), p. 50.

⁵² Holéczy M., *A szabadtő háború Magyarorszag határain kívül*, în *Tudományos gyűjtemény*, vol. II, XX (1838), p. 23, apud Szalay, *Thököli...*, p. 127.

⁵³ G. D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, 1852, p. 622, apud Szalay, *Thököli...*, p. 127.

⁵⁴ Rezachevici, *op. cit.*, p. 171, n. 84. Așa cum se poate observa, descrierea se aseamănă cu cea a lui M. Lebrecht, nefiind, așa cum susține C. Rezachevici, “o interpretare originală”; “o curiozitate”.

⁵⁵ Nu am reușit să identificăm o altă sursă, română, maghiară sau germană, care să fi făcut atribuirii și interpretării toponimice, bazându-se pe cronică lui Cserei. În măsură în care această situație va fi confirmată de cercetări ulterioare, rezultă că B. Baiulescu este primul autor care explică toponimicele din zona Tâmașului prin trecerea armatelor thököliene.

anevoie de străbătut, însă mai sigur și secret și de care nimeni nu ar fi crezut că poate trece pe acolo o trupă războinică din România (sic!)... Și planul lui nu-l descoperi nimănui decât hînărilor [generalilor] turci, când mai și tăie drumul din România pe la Târgoviște și astfel pe Dâmbovița în sus, prin Cornul Pietrei Craiului – Tămaș – ce se hotărâște cu România (sic!) și taie drept suindu-l cât pe genunchi, cât tare zăbovind până în fruntea lui sus: având și niște lunci frumoase, care de la popasele turcești pe aceste locuri până azi le-au rămas numele Luncile Turcilor, cum și Masa Hînărilor. Când cobora acest munte devale, lesne (?) au legat de coadele calilor...; încă de acest loc nu s-au temut nimic, nici ca și putea cugeta cineva de a trece o armată mare... făr' de o dată, într-o zi la amiază că în 21 august, pe când ne aflam laolaltă cu generalul și cu Teleki în stâncile de piatră ale Branului strâmt, de unde am și văzut cum cobora armata, doi câte doi luând drumul către Zărnești, a căror avanposturi s-au răspuns de o trupă a lui Heissler..."⁵⁶.

La 1859, Dionisie Fotino prezenta și el trecerea munților: "Peste puțin timp au venit seraskierul Funduk Pașa și Kuciuc, hanul Crâmului și au tăbărit la satul Potlogi. Acolo s-au întrunit și groful Tekeli, apostatul Ungariei, care avea câțeva oștire compusă din unguri dezertori. Aceștia, conduși de oamenii lui Constantin vodă, au trecut fără de zgomot cu oștile lor în Transilvania, prin munții Rucărului... Iar Constantin vodă, carele din vârful munților se uita la câmpul războiului, văzând că turcii au învins, s-a coborât și mai întâi au căutat corpul lui Bălăceanu"⁵⁷. Se poate constata că, foarte probabil, sursa de documentare a constituit-o *Cronica muntenească anonimă*.

La 1861, Zilahy Károly precizează următorul traseu: "Thököli, peste versantul abrupt al muntelui de graniță (așa greșit⁵⁸) numit Padina Lupului, a coborât, cu dibăcie și curaj, la Zărnești"⁵⁹. La 1869, George Bariț publică la rândul său, o traducere comentată a cronicii lui Cserei Mihály: "Emeric Thököli însă fiind și el ostaș învățat și pățit, nu era nebun, ca să intre pe locuri așa strâmte; deci el... dispuse cercetarea în secret a căilor muntene, iar pe voievodul Munteniei (pe care nu îl iubea) îl lăsa acilea cu oastea sa și cu o parte de turci, poruncindu-le ca, până la reîntoarcerea sa, să întrețină neîncetat bătaia... După aceasta el își trecu oastea până în cea de-a treia zi peste locuri și pe căi atât de sălbatice și prin răpezișuri de munți, pe unde niciodată n-a trecut vreun călăreț și doară nici pedestru"⁶⁰.

⁵⁶ V. Oltean, *Lupta de la Zărnești în o cronică transilvană inedită*, în *Astra*, (1988), nr. 12, p. 7 (am actualizat ortografia textului în acest citat).

⁵⁷ D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, II, Buc., 1859, p. 136.

⁵⁸ Nota lui Szalay B., la textul lui Zilahy. Această precizare a lui Szalay este însă greșită, deoarece granița păzită în zona Branului se afla, până la 1840, de-a lungul Măgurii, deci Padina Lupului se afla pe graniță (vezi, pentru evoluția graniței în zona Branului, B.-F. Popovici, *Considerații privind granița și rolul acesteia în dezvoltarea Branului de Sus*, în *Cumidava*, XXII-XXIV (1998-2000), p. 467-474.

⁵⁹ Zilahy K., *Az erdélyi nemzeti fejedelmek életirata*, 1861, p. 77, apud Szalay, *Thököli...*, p. 136.

⁶⁰ G. Bariț, *Din cronică lui Michaliu Cserei (1661-1711)*, în *Transilvania*, II (1869) nr. 11, p. 123 (am actualizat ortografia textului în acest citat). Autorul precizează într-o notă, în același loc: "Noi cunoaștem din experiența de toate zilele locul și regiunea pe unde s-a strecurat atunci Thököli în țară. Aceste locuri sunt foarte umblate de românii noștri. ce e drept, numai pedestru și călare, însă anume vara, fără nici un pericol de viață".

Arzt Mihály era, la 1874, atât de convins că Thököli a coborât prin Crăpătura Pietrii Craiului încât a numit valea – «Prăpastia Thököli»⁶¹. Brașoveanul Josef Dück, în scrierea sa publicată la 1877, stabilește vag traseul “la Zărnești, prin munți”⁶². În 1896, autorul Ioan Turcu susținea că “pe aici, pe râul Zărneștilor, și cu deosebire peste partea cea mai mică a Pietrii Craiului, prin despicătura de la Crăpătură, renumitul Thököli Imre a trecut cu curuții săi și cu mulțime de oști turcești și tătărăști... încă de la 15 august 1690 a trecut frontiera de către România (sic!)... Constantin Brâncoveanu, principele Țării Românești, cu trupele sale, a deschis lupta, pe care voinicește și cu prea bun succes a susținut-o pe linia drumului principal..., așa că contrariului lor nici nu i-a trecut prin minte că va mai putea fi atacat și din altă parte. Însă nu a fost așa, căci pe când domnul Țării Românești susținea lupta în direcțiunea castelului numai cu o parte mai mică a trupelor, pe atunci Thököli... furișându-se prin pădure tot pe lângă Piatra Craiului, în 21 august cu mari greutate și prin locuri neumblate, trecând pe râul Zărneștilor și pe partea mai mică a Pietrii Craiului, peste punctul de la Turnu (sic!) și prin Crăpătură, au ieșit către comuna Zărnești”⁶³.

La doi ani diferență, în 1898, apare un studiu științific asupra trecerii lui Thököli peste munți. Studiul îi aparține lui Szádeczky Lajos⁶⁴, care își întemeiază afirmațiile pe cronică lui Cserei, cronicarii Țării Bârsei, studierea zonei pe hartă și în teren. Istoricul reconstituie cronologia evenimentelor: în 13 august armatele thököliene ajung la hotarul unguresc; în 15 august ocupă șanțurile și palanca; Thököli ajunge în 17 august în fața cetății Bran, unde își instalează tabăra; apoi “a spionat cu mare taină potecile munților din preajmă, pe care până atunci doar ciobanii urcau și le cunoșteau”⁶⁵; lăsându-l pe Brâncoveanu la Bran, ca să-i hărțuiască pe austrieci, Thököli se va întoarce la Rucăr, va intra pe valea Dâmboviței, apoi pe culmile munților. Pe baza cercetărilor în teren, istoricul maghiar reconstituie traseul astfel: din valea Dâmboviței de la întâlnirea cu muntele Tămășel (871 m), armata a urcat pe culmea acestuia până la Capul Tămașului (1507 m) și de acolo spre vest, la vârful Tămaș (1735 m). Ar fi continuat până în zona vârfului Ciocanu (1630 m), de unde ar fi coborât spre Bârsa Groșetului, pe “ceea ce de atunci s-a numit Muchia Turcilor, spre valea Turcilor, care și astăzi se numește Drumul Turcilor. Acolo, în locul care se va numi apoi Luncile Turcilor, s-au odihnit după obositorul drum de trei zile”⁶⁶.

Ácsadi Ignác afirmă și el, la 1898, că traversarea s-a făcut peste culmea Tămașului⁶⁷. La un an diferență, Hajdu János considera la rândul său că Thököli a

⁶¹ Arzt M., *Erster Jahresbericht des Siebenbürger-Alpenvereins in Kronstadt*, 1874, p. 37 apud Szalay, *Thököli...*, p. 128.

⁶² *Quellen*, IV, p. 300.

⁶³ I. Turcu, *Excursiuni în munții Țării Bârsei și Făgărașului*, Brașov, 1896, p. 50-52.

⁶⁴ Szádeczky L., *Thököly Erdélyi Fejedelemsége*, în Sz. XXXII (1898), p. 230-247.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 238.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 238.

⁶⁷ Ácsadi I., *A magyar nemzet története*, VII, 1898, p. 486, Szalay, *Thököli...*, p. 128.

traversat peste culmea Tămașului⁶⁸. În 1910, doctorul și turistul Szalay Béla, după “cercetările mele amănunțite, bazate pe documente originale, noi descoperite în această privință”⁶⁹ susține că Emerich Thököli nu a trecut nici pe culmea Tămașului, nici prin șaua Crăpăturii, așa cum s-a presupus înaintea sa: “S-a întâmplat așadar că Thököli în permanență pe drumul Branului zile întregi l-a ținut ocupat pe Heissler distrăgându-i atenția, și în aceste condiții pe de o parte pedestrașii pe lângă muntele Popii (zona Vlădușca), pe de altă parte călăreții pe culmea Măgurii, mai accesibilă, au coborât spre Valea Râului (pârâul Zărneștilor) și de aici, prin ocolirea părții de jos a piciorului estic al Pietrei Craiului Mici și, sub protecția pădurilor care atunci cu mult mai jos ajungeau (...), dintr-o dată a apărut cu întreaga sa oaste lângă Zărnești, unde, în valea Bârsei, și-a așezat în ordine de bătaie trupele, în vreme ce tătarii deja incendiară și Tohanul Vechi”⁷⁰.

Bazându-se pe *Cronica anonimă a Țării Românești*, Ioan Moșoiu⁷¹ și Ioan Răuțescu⁷² consideră că armata s-a împărțit astfel: o unitate pe valea Dâmboviței, prin Piscul Turcilor, alta prin Crăpătura Pietrei Craiului. Este evidentă în aceste cazuri încercarea de a împăca două din variantele prezentate anterior. În alte lucrări, de prezentare generală, doi autori afirmă, primul că soldații curuți “au coborât din satul de colibași Măgura, prin Prăpăstii, spre Zărnești, ori din Rucăr, peste culmea Tămașului, tot spre Zărnești”⁷³, iar cel de-al doilea că “nu prin pasurile umblate a năvălit Thököli în Transilvania, ci pe potecile păstorești neumblate (sic!) ale Carpaților Meridionali și au coborât versanții abrupti spre Bârsa, venind în spatele armatei austriece și ocupând o poziție de luptă la Zărnești”⁷⁴.

Ultimele studii referitoare la problema trecerii peste Carpați au apărut în 1989. Primul îi aparține regretatului cercetător brașovean Pavel Binder⁷⁵. Cronologia evenimentelor, după reconstituirea autorului este următoarea: 5/15 august: incursiunea unității de avangardă și cucerirea palâncii de la hotar; 6/16 august: armatele aliate se află la Dragoslavele; 18-19 august: trupele ajung la cetatea Bran; 20 august: începe traversarea munților. Ideea centrală a studiului său este că armatele au trecut peste Măgura Branului, coborând pe Padina Lupului în ziua de 21 august 1690⁷⁶. Readucând în atenție demonstrația și documentația lui Szalay, Binder adaugă acestora un document pe care l-a identificat în Arhiva Bisericii Negre Brașov⁷⁷.

⁶⁸ Hajdu J., *A magyar-román országos határvonal erdészeti jelentősége*, în *Erdészeti Lapok*, (1899), p. 230, 244, apud Szalay, *Thököli...*, p. 128.

⁶⁹ Szalay B., *Der Kamm des Fogoraszcher Gebirges*, în *Jahrbuch des Siebenbürgischer Karpathenvereins*, (1935), p. 46.

⁷⁰ Szalay, *Thököli...*, p. 147.

⁷¹ I. Moșoiu, *Branul și cetatea Branului*, Buc., 1930, p. 24, 115.

⁷² I. Răuțescu, *Dragoslavele*, Buc., 1937, p. 26-63.

⁷³ H. Wachner, *Istoria Țării Bârsei*, Brașov, 1995, p. 37.

⁷⁴ Sebestyén M., *Erdély Fejedelemsége*, Târgu Mureș, 1994, p. 59.

⁷⁵ Binder, *op. cit.*, p. 113-122.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 116.

⁷⁷ Vezi nota 32.

Un itinerar diferit de cel al lui Paul Binder este susținut, tot în 1989, de istoricul bucureștean Constantin Rezachevici⁷⁸. Studiul, beneficiind de o documentație bogată, încearcă să re-argumenteze, cu noi date și considerații, traseul propus anterior de Szádeczky Lajos. Constantin Rezachevici refăce și cronologia evenimentelor. Astfel, la 26 iunie / 5 august este datată prima ciocnire dintre imperiali și avangarda armatelor aliate, “în șanțul nemților de la Bran”⁷⁹. Autorul localizează “șanțul” – cu înțelesul de fortificație – lângă zidurile ce protejau trecătoarea Branului. Analizând în continuare dispozitivul militar austriac, C. Rezachevici amintește și despre două fortificații imperiale, care s-ar fi aflat pe versanții defileului. La 11 august 1690, o altă unitate de avangardă a lovit fortificația militară de lângă Bran⁸⁰. Între 13-15 august trupele aliate rămân în tabără lângă Dragoslavele, trimițând trupe de recunoaștere, care se vor apropia de Bran “dinspre munții Râșnovului”, cucerind o fortificație de lângă Bran⁸¹. În 16 august, trupele aliate s-ar fi deplasat de la Dragoslavele, până “dincolo de palanca cucerită în ajun”⁸². Pe 17 august, trupele ar fi ajuns în fața cetății Bran, unde rămân până în ziua următoare. În intervalul 18-21 august, Constantin Rezachevici consideră că a avut loc deplasarea trupelor peste munte, spre Zărnești⁸³, “pe un drum până atunci nefolosit de oști, impropriu pentru acestea și, ca atare, nepăzit”⁸⁴. Analizând izvoarele, istoricul bucureștean constată că nu există nici un fel de mențiune toponimică asupra locului pe unde au trecut trupele, nici în izvoarele muntenesti, nici în cele transilvănene⁸⁵. Rezachevici susține că “precizări toponimice nu apar... căci abia după această campanie, văile, plaiul și luncile pe unde a călcat acum pentru prima dată picior de turc otoman au primit în rostirea populară numiri legate de insolita prezență a acestora, care nu se va mai repeta”⁸⁶. Referitor la documentele aduse în discuție de Szalay, studiul cercetătorului maghiar este complet ignorat, iar despre contribuția lui Pavel Binder se precizează “această însemnare (adusă în discuție de Binder, n.n.) nu ar face decât să consemneze târziu una din tradițiile locale despre trecerea peste munți a oștilor lui Thököli, încadrându-se în legendele despre aceasta...”⁸⁷. Ca argument în plus despre imposibilitatea acceptării acestei reconstituiri, cercetătorul mai afirmă că, dacă ar fi trecut prin Padina Lupului, trupele ar fi fost remarcate de observatorii din “strața imperială din fortificația de pe Măgura, al cărei câmp de observare domină întreg spațiul dintre cetate și Piatra Craiului. Autorul acestor rânduri s-a convins de

⁷⁸ Rezachevici, *op. cit.*, p. 166-200.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 115.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 118. Se arată că “izvoarele brașovene nu precizează la care fortificație imperială se referă, dar Radu Greceanu arată că era chiar lângă Bran”.

⁸¹ *Ibidem*, p. 120.

⁸² *Ibidem*, p. 121.

⁸³ *Ibidem*, p. 125.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 165.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 167-168.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 170.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 175. Autorul reproduce cota documentului după Binder, *op. cit.*, și face precizarea: “...fără indicarea paginii [nu am aflat însemnarea amintită]”.

aceasta vizitând locul fortificației imperiale amintite și Padina Lupului. În cazul trecerii pe la Padina Lupului, generalul Heissler nu ar fi putut fi surprins...⁸⁸.

Pentru identificarea drumului peste Carpați, Constantin Rezachevici folosește două izvoare: a listă a potecilor de plai, care atestă existența unei căi de acces ce trece prin valea Dâmboviței, prin Plaiul Turcului și duce în satul «La Morminte», precum și “toponimicele care se referă la “drumul turcilor” din 1690 pe ambele versante ale Tâmașului Mare”⁸⁹. Referitor la primul argument, autorul identifică *oiconimul* «La Morminte», cu *toponimicul* «La Morminte», de lângă Zărnești, care, se pare, ar avea legătură cu bătălia de la 1690.

Așadar, în versiunea lui Constantin Rezachevici, drumul urmat de trupele aliate spre Zărnești ar fi arătat astfel: la 18 august, lăsând trupe de diversiune în fața cetății Bran, grosul armatelor s-ar fi reîntors la Podu Dâmboviței, de unde au urmat valea superioară a Dâmboviței, prin Cheile Plaiului Mare, până la confluența cu valea Tâmașului. De aici au urcat pe *Plaiul Turcilor*, până în *Vârful Turcilor*, având în stânga *Valea Turcilor* (cu orientare geografică spre Valea Dâmboviței!), apoi, urmând puțin culmea Tâmașului, încep coborârea pe *Plaiul Turcilor* și pe *Valea Turcilor* (cu orientare spre Valea Bârsei!). “Aici, în *Lunca Turcilor*, au poposit, disigur”. De aici, coborând pe Bârsa Groșetului și valea Bârsei superioare, ajung la Zărnești, în zona câmpului *La Morminte*⁹⁰.

În fine, din câte știm, cea mai recentă contribuție – sub raportul informațiilor – referitoare la lupta de la Zărnești este adusă de Ioan Lepădatu, într-o micro-monografie a Zărneștilor. Preluând interpretarea toponimică oferită de Constantin Rezachevici, Lepădatu mai adaugă faptul că un lucrător forestier, Gheorghe Clinci, în perioada 1925-1927, “a descoperit [în Lunca turcilor] vetrele focurilor (sic!) acestora și un pinten turcesc”. Autorul mai localizează prima ciocnire a trupelor în punctul *La Morminte*⁹¹.

Un element deosebit în contextul reconstituiri bătăliei de la Zărnești este faptul că, la numai patru luni de la această bătălie, aceleași armate inamice, în proporții mult mai mici, au mai avut o confruntare în aceeași zonă. Astfel, la 30 decembrie 1690⁹², lângă Zărnești, căpitanul lui Thököli, Andreas Daroczi, a luptat cu câteva sute de curuți împotriva principelui de Hanovra, trimis de generalul Veterani. Trupele austriece au fost din nou înfrânte. Szádeczky Lajos consideră că trupele curuțe ar fi venit prin zona Tâmașului, iar toponimicul *La Morminte* de lângă Zărnești ar reprezenta locul unde au fost îngropați morții rezultați din această

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem*, 176.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 179-181. Autorul precizează: “La drept vorbind acest coborâș nu ni s-a părut chiar atât de greu, cum îl descriu din auzite cei doi cronicari amintiți mai sus” (Greceanu și Cserei, n.n.). Și mai departe: “el [drumul] trebuie să fi fost mai ușor decât cel direct din Tâmașul Mare în Bârsa Groșetului, fapt pentru care aliații au preferat drumul ceva mai lung pe valea Turcilor, sau poate pe acolo trecea în mod obișnuit poteca de plai spre Zărnești”.

⁹¹ I. Lepădatu, *Vechi așezări bârsene – Orașul Zărnești*, Brașov, 1998, p. 26-27.

⁹² Harta lui J. C. Weiss (1735) marchează bătălia cu prințul de Hanovra la 30 decembrie și o localizează distinct de cea din 21 august. Mulțumim dnei Măriuca Radu pentru accesul oferit la acest document cartografic.

confruntare⁹³. Este puțin probabil ca o astfel de apropiere în timp să nu fi avut repercusiuni asupra memoriei contemporanilor, fie că vorbim de cronicari, fie că vorbim de localnici. Trebuie de aceea, opinăm noi, să avem permanent în vedere că relatările ar putea încurca cele două confruntări...

Nu ne-am propus o trecere în revistă exhaustivă a istoriografiei problemei. Am încercat să aducem în prim plan principalele puncte de vedere asupra chestiunii în discuție, insistând și asupra acelor surse, după opinia noastră ignorate, neutilizate sau interpretate defectuos până în prezent. După cum se poate remarca, identificarea succesiunii evenimentelor și, în particular, localizarea drumului urmat de armatele aliate spre Zărnești nu întrunește nici pe de parte unanimitatea cronicarilor sau a istoricilor. Iată de ce considerăm necesară o analiză a câtorva elemente, mai importante, din textele prezentate anterior.

În primul rând, constatăm că, așa cum remarca și Constantin Rezachevici, sursele din perioada desfășurării evenimentelor nu precizează nici un toponim care ar permite identificarea exactă în teren a traseului trupelor thököliene. Secolul al XVIII-lea însă aduce în prim plan o localizare, care se referă la zona montană dintre Bran și Zărnești, pe potecile existente pe versantul Măgurii (între care se distinge prin frecvența mențiunilor Padina Lupului) sau prin zona defileului de la Gura Râului, între Măgura și Piatra Craiului. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea – cel puțin după datele pe care le avem până în prezent – încep să apară noi reconstituiri ale traseului (proponeri: zona Crăpăturii Pietrei Craiului și zona valea Dâmboviței – Tâmaș – Valea Bârsei). Așadar, cronologic vorbind, relatările cele mai apropiate de evenimente – și, dintr-un anumit punct de vedere, cele mai credibile – stabilesc traseul traversării montane prin regiunea Bran – Zărnești.

Un loc comun în mai multe mărturii asupra evenimentelor îl reprezintă “munții fără drum” pe care ar fi venit trupele thököliene. Realitatea documentară infirmă însă aceste mărturii “radicale”. Încă de la 1598, Filippo Pigafetta amintea de existența “unui alt drum pe unde pot umbla caii, destul de aproape de capătul acestei văi [Valea Dâmboviței] din Țara Românească, tot la stânga [privind de la Târgoviște spre Brașov], care poate ajunge chiar în șesul Brașovului; și când Sinan și-a așezat tabăra la Târgoviște, a fost temerea că va trimite pe acele poteci o ceată de cavalerie și va ataca armata noastră din spate, tăindu-i aprovizionarea”⁹⁴. De asemenea, despre existența unor alte drumuri în jurul cetății Bran amintește și înțelegerea dintre brașoveni și principele Gabriel Báthori (1625), unde se menționa: “Toate drumurile și potecile de lângă cetate, în afară de drumul regal și de poteca numită *Paraho*⁹⁵, să fie închise, astfel ca nimeni să nu poată circula pe ele”⁹⁶. În fine, într-un document din 1642, Gheorghe Rákóczi I poruncește brașovenilor să

⁹³ Szádeczky, *op. cit.*, p. 239, n. 1. Vezi și Szalay, *Thököly ...*, p. 125, precum și Rezachevici, *op. cit.*, p. 225-226, cu referințe bibliografice.

⁹⁴ *Călători străini despre țările române*, III, Buc., 1971, p. 562.

⁹⁵ Deși uneori a fost identificată cu Valea Prahovei, poteca *Paraho* este localizată implicit de document ca fiind lângă cetatea Bran.

⁹⁶ Apud F. Salvan, *Viața satelor din Țara Bârsei în Evul mediu (sec. XIII-XVII)*, Buc., 1996, p. 119.

prisăcească drumul de pe *Valea cu Calea* (hidronim identic ca nume cu afluentul pârâului Sbârcioara de astăzi, din partea sudică a Măgurii Branului), astfel încât să nu mai circule negustori pe acolo⁹⁷. Ioan Turcu mai susține, bazat pe unele informații ale localnicilor, că valea Crăpăturii era o zonă de contrabandă, pe care o foloseau localnicii în vechime⁹⁸. Așadar, poteci, și chiar drumuri, au existat și ele erau cunoscute de cei familiarizați cu zona. Informațiile din izvoare referitoare la inexistența altor drumuri trebuie de aceea privite cu circumspecție. În fond, pentru majoritatea călătorilor din trecut, care ne-au lăsat mărturii, pe la Bran exista un singur drum...

Acest fapt, al existenței unor poteci și probabilitatea utilizării lor în august 1690, concordă cu alte informații care susțin că trupele au fost călăuzite de diverși cunoscători ai zonei. Rolul acestor călăuze era, după opinia noastră, acela de a identifica aceste căi alternative pentru a traversa munții și nu acela de a “deschide” noi drumuri. Afirmările tranșante ale lui Cserei și ale altora, precum că pe acele locuri “nu călcase înaintea picior de om”, sunt contrazise de alte surse, cum ar fi informația – foarte punctuală și, de aceea, cu o probabilitate mai mare de a fi exactă – despre alungarea vitelor rășnovenilor din munte, din locurile pe unde au trecut trupele. Deci, existau stâne, deci, existau poteci între ele și așezări.

Legate de aceste aspecte sunt și descrierile asupra coborârii “dramatice” a trupelor peste munte. Analiză în paralel a izvoarelor arată o constanță a acestor aprecieri. În opinia noastră, aceste relatări nu trebuie citite *ad litteram*, cel puțin dintr-o perspectiva de astăzi asupra unor descrieri montane. Considerăm că este nevoie de a clarifica acest aspect, în caz contrar, pentru o reconstituire a traseului armatei thököliene, ar trebui “căutat” în regiunea Bran – Zărnești un sector de dificultate “extremă”. Altminteri, cu excepția părții superioare a văii Crăpătura⁹⁹, nici pe Tâmaș, nici pe Padina Lupului, potecile nu sunt atât de abrupte. Aceeași apreciere au făcut-o, de altfel, și Szádeczky, și Rezachevici¹⁰⁰. Pe de altă parte, este adevărat că orice drum ar fi parcurs trupele, nu era chiar o varianta de traversare obișnuită pentru acele timpuri, iar oamenii au fost probabil surprinși și impresionați de dificultățile pe care trebuiau să le înfrunte. Noutatea terenului de deplasare va fi lăsat această impresie, transmisă poate și contemporanilor care au lăsat mărturii scrise, dar astăzi, citirea pasajelor trebuie să țină cont și de realitatea geografică, cum spuneam, nu atât de “dramatică”. În fond, potecile au fost deschise pentru a se circula pe ele, deci se presupune că aveau un anumit grad de accesibilitate. Așadar, opinăm că ar vorba despre “o impresie” (subiectivă) asupra dificultăților geografice (obiective).

Cât despre celebrul pasaj din cronica lui Cserei, citat copios în lucrări, referitor la legatul arborilor de cozile cailor, considerăm că este tocmai un exemplu al acestei supralicitări a dificultăților. Prima confirmare a procedeuului apare la

⁹⁷ E. Hurmuzaki (red.), *Documente privitoare la istoria românilor*, VIII, Buc., 1894, doc. DCCXI.

⁹⁸ Turcu. *op. cit.*, p. 38-39.

⁹⁹ Unde versantul este abrupt, dar sectorul nu este foarte lung, și, în ansamblu, traseul pe această potecă nu pare a se încadra în descrieri.

¹⁰⁰ Rezachevici, *op. cit.*, p. 181.

Lebrecht, care aduce însă detalii în plus asupra manierei în care s-a procedat. Nu cunoaștem sursele de documentare ale acestuia, mai exact în ce măsură ar fi fost vorba tot despre *Cronica* lui Cserei. Presupunând totuși că ar fi vorba despre surse independente, există două relatări care afirmă că s-ar fi folosit un astfel de procedeu, ceea ce ar da o oarecare credibilitate informației. Nu se precizează însă nicăieri amploarea defrișării pe care o astfel de acțiune ar fi presupus-o..., nici o estimare a timpului necesar pentru a o realiza. Iată de ce considerăm posibil ca această tehnică de coborâre să se fi folosit, însă este puțin probabil, după opinia noastră, ca ea să fi fost generalizată, pentru întreaga armată. Cel mai probabil a avut o întrebuințare limitată, o parte a trupei folosind arborii prăbușiți anterior și găsiți în drum; ni se pare însă puțin probabil să se fi recurs la tăieri de arbori, neexistând în primul rând timpul necesar pentru acest scop, nici motivația, căci, așa cum spuneam, pantele nu sunt atât de abrupte.

Un alt aspect semnificativ este traseul urmat și durata traversării. S-au realizat în acest sens, așa cum arătam, câteva încercări de reconstituire a acestora. Un prim punct de reper l-ar putea reprezenta poziția palâncii atacate – după mai multe surse – în ziua de 15 august. Este greu de identificat cu precizie în teren poziția acestei fortificații. Din relatarea lui Joseph Teutsch ar rezulta că fortificația se afla dincolo de Bran (deci, între Bran și Rucăr). Prezentarea lui Findiklil ar permite o identificare: palanca se afla în mijlocul unei trecători, lângă drum. Această descriere s-ar potrivi cu zona Cheilor Orășii¹⁰¹, unde o fortificație (poate fosta cetate “Piatra Craiului”, alias cetatea Orășii, alias cetatea Dâmboviței¹⁰² etc.) se află poziționată chiar deasupra unui loc de trecere îngust și expus. Cetatea nu se află însă chiar la graniță, ci cam la o oră de mers, spre sud, iar Radu Greceanu spune că palanca se afla la hotarul țării, adică în apropiere de culmea Carpaților¹⁰³. Însă din unele perieghenze, ar rezulta prezența în această zonă de culme a unei fortificații care supraveghea drumul Branului, databilă în perioada stăpânirii austriece și situată în apropiere de vechiul traseul al graniței¹⁰⁴. Această ultimă variantă, în măsura în care va fi confirmată de viitoare cercetări arheologice mai ample, ar putea reprezenta, cel mai probabil, localizarea corectă a “șanțurilor” Branului.

După acest episod, trupele s-au deplasat spre Bran, unde zona fortificată a cetății¹⁰⁵ le-a blocat accesul spre Țara Bârsei. După o analiză a situației, s-a decis trecerea pe o cale alternativă. Referitor la momentul în care s-a luat această decizie și la modul cum s-a pus în aplicare, cronicile și izvoarele – atunci când fac referire la acest aspect – au două poziții distincte, fapt ce a generat două reconstituiri principale în istoriografie.

¹⁰¹ Vezi pentru traseul drumului studiul nostru *Drumul Branului*, în *Revista arhivelor*, sub tipar.

¹⁰² De remarcat faptul că cetatea nu mai era funcțională la 1690, pentru că nici o cronică, nici măcar muntenească, nu amintește despre existența acesteia ca un punct de rezistență militară.

¹⁰³ Vezi Popovici, *Considerații privind granița ...*, p. 467-474.

¹⁰⁴ Informația Stelian Coșuleț, Muzeul de istorie Brașov, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁰⁵ Cum remarcă și C. Rezachevici, la Bran existau și două rânduri de ziduri care închideau drumul; zidurile aveau guri de tragere împotriva eventualului inamic, deci se poate spune că se încadrau într-un complex militar, având în centru cetatea.

a). O primă variantă a plecat de la cronica lui Cserei. Preluând informația conform căreia traversarea s-a făcut în trei zile, precum și cea a descrierii drumului, au fost făcute mai multe încercări de reconstituire, toate având în esență același traseu: Bran – valea Dâmboviței – Tâmaș – Zărnești. Primul care a avansat ideea – încercând să explice și toponimia zonei Tâmașului – este Bartolomeu Baiulescu (1858); apoi, cu o argumentare științifică, a fost urmat de Szádeczky Lajos (1898) și de Constantin Rezachevici (1989).

b). Alte izvoare afirmă explicit sau lasă să se înțeleagă că traversarea s-a făcut, după caz, undeva în intervalul 20-21 august (în ziua de 20 august, noaptea de 20/21 august sau 21 august dimineața). Deci, traversarea s-ar fi realizat într-o singură zi. În măsura în care acceptăm acest fapt, rezultă că traversarea s-a făcut pe un plai în apropiere de Bran: oricât de rapid s-ar fi deplasat, o armată de mii de oameni nu ar fi putut parcurge într-o singură zi varianta ocolirii Pietrei Craiului, prin valea Dâmboviței. Aici există trei variante care au fost amintite în izvoare sau în istoriografie: b1). prin Crăpătura Pietrei Craiului, b2). pe la Gura Râului și b3). pe Padina Lupului și pe Măgura, în general.

Din analiza surselor, considerăm că varianta a) are o serie de puncte slabe, care, după opinia noastră, fac ca varianta pe valea Dâmboviței să nu fie credibilă. În primul rând, utilizarea toponimelor în reconstituire nu ni se pare a fi infailibilă, mai ales din punct de vedere metodologic, fără coroborarea informațiilor cu alte surse. Așa cum s-a mai arătat, au existat și alte invazii în Țara Bârsei, posibil prin acele locuri, care ar fi putut “marca” teritoriul cu toponimele referitoare la turci. Spre exemplu, au fost susținute ca posibile “,surse” invaziile din 1421¹⁰⁶ și 1683¹⁰⁷. O argumentare corectă științific ar fi trebuit, după opinia noastră, să demonstreze că aceste toponime nu existau înainte de 1690 și au apărut ulterior. Folosind logica autorilor citați, care susțin această variantă de reconstituire, se ridică întrebarea de ce nu ar putea fi folosit toponimul Padina Tătarilor¹⁰⁸ drept dovadă a coborârii tătarilor peste culmea Măgurii. Apoi, în condițiile în care armata nu era compusă doar din turci, de ce să fi fost reținuți doar aceștia pentru denumirea unor elemente geografice? Acest ultim argument a fost remarcat și de Szalay: “apare uimitor de lipsit de logică din partea țăranilor români, ca în amintirea atât de celebrei invazii să nu boteze nici văile, nici drumurile cu numele lui Thököli”¹⁰⁹. În acest sens, o posibilă explicație ar fi aceea că locurile aveau deja propriile lor denumiri; desigur, în lipsa unor argumente istorice, afirmația rămâne o simplă ipoteză de lucru.

Tot referitor la toponimie, se cuvine analizat și argumentul adus de C. Rezachevici referitor la toponimul La Morminte. În primul rând, nu putem fi siguri că el este legat de evenimentele din 21 august 1690, așa cum se afirmă¹¹⁰. Această

¹⁰⁶ I. Ionescu-Dunăreanu, *Piatra Craiului*, Buc., Edit. Sport-Turism, 1986. p. 72-73.

¹⁰⁷ Arhiva Bisericii Negre Brașov. ms. Tq 170. p. 318 v°. Vezi mai sus și nota 25.

¹⁰⁸ Situată Lângă Padina Lupului, pe culmea Măgurii; apare astfel pe harta lui Stefan Luchsenstein (1762).

¹⁰⁹ Szalay, *Thököly...*, p. 130.

¹¹⁰ Rezachevici, *op. cit.*, p. 177.

asociere a fost făcută de Ioan Turcu¹¹¹ la 1896, pe baza legendelor locale privite, în alte ocazii, cu rezervă de C. Rezachevici¹¹². Dar Szádeczky, de pildă, asociază toponimul cu lupta de la 31 decembrie 1690¹¹³. Cu toate acestea, C. Rezachevici acceptă reconstituirea lui Ioan Turcu. Apoi, preluând o informație dintr-o listă munteană a plaiurilor, C. Rezachevici identifică o cale transcarpatică ce pleacă de la satul Rucăr, coboară pe valea Dâmboviței, apoi trece pe Plaiul Turcilor și iese în satul La Morminte¹¹⁴. Preluând din alte surse mențiunea existenței toponimului La Morminte lângă Zărnești, cercetătorul bucureștean conchide: “în veacul al XVIII-lea pe acest câmp situat în marginea apuseană a Zărneștilor trebuie să se fi ridicat câteva case, alcătuind satul La Morminte, cum apare în lista amintită a potecilor de plai, care ulterior a dispărut”¹¹⁵. Lăsând la o parte naturalețea cu care se “construiesc” sate de către unii cercetători – sate care nu au altminteri nici un fel de atestare documentară – să spunem că Morminte este un toponim (posibil și oiconim) atestat pe harta principatului Transilvaniei (1762)¹¹⁶, aflat pe poteca ce pornește din Rucăr, paralel cu valea Dâmboviței și traversează Carpații ceva mai la nord-vest de Plaiul Turcilor, coborând apoi la Mândra, în Țara Făgărașului.

De asemenea, trecând peste remarca lui C. Rezachevici referitoare la capacitatea deosebită a tuturor românilor de a lupta în orice condiții (“corpuri de oaste neobișnuite, *cu excepția românilor*, a umbla prin munți”¹¹⁷, sbl.n.), rămân în continuare, dilematice, în contextul reconstituirilor lui Szádeczky și Rezachevici, motivele pentru care armatele au ocolit prin nord, prin vârful Ciocanului, când puteau coborî direct spre Valea Bârsei, fie prin Plaiul Foi, fie prin Plaiul Runcului. Această problemă a fost pusă de Szádeczky la 1898: “Pentru mine s-a ridicat întrebarea, dacă Thököli a trecut peste Capul Tămașului..., de ce n-a început [să coboare] direct pe valea Tămașului spre Valea Bârsei și de ce a înconjurat atât de mult spre vest? Probabil pentru că este foarte abrupt...”¹¹⁸. Această motivare este considerată chiar de cercetătorul bucureștean ca fiind îndoielnică¹¹⁹. Mai mult, Ioan Turcu, descriind zona Tămașului, pe care a parcurs-o personal, o caracteriza “un ușor loc de trecere...”¹²⁰.

Un alt element, după opinia noastră discutabil, este timpul în care a fost parcurs traseul propus; durata traversării, din 18 august noaptea – 21 august la prânz, pe traseul Bran – Rucăr – Zărnești, este prea mică pentru capacitățile unor armate din trecut. Lăsând la o parte faptul că nici un izvor nu amintește despre o

¹¹¹ Turcu, *op. cit.*, p. 52.

¹¹² Rezachevici, *op. cit.*, p. 175.

¹¹³ Szádeczky, *op. cit.*, p. 239, n. 1.

¹¹⁴ Rezachevici, *op. cit.*, p. 176.

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 178.

¹¹⁶ Realizată de St. Luchsenstein. De asemenea, aceeași poziționare a elementelor toponimice se întâlnește pe harta TM 6712/6 din cadrul colecției de hărți a Bibliotecii Naționale Maghiare (hartă din sec. XVIII, anterioară anului 1769).

¹¹⁷ Rezachevici, *op. cit.*, p. 179.

¹¹⁸ Szádeczky, *op. cit.*, p. 239, n. 1.

¹¹⁹ Rezachevici, *op. cit.*, p. 181.

¹²⁰ Turcu, *op. cit.*, p. 71.

întoarcere a armatelor pe drumul parcurs anterior spre cetatea Bran – deci parcurgând din nou pasajul de la Cheile Orății! – considerând totuși traseul propus de C. Rezachevici¹²¹, înseamnă că 15 000 de oameni (călări și pedestri) au parcurs un total de aproximativ 50 de km (la care se adaugă trecerea muntelui) în trei zile. Pentru comparație, să amintim faptul că, în 1916, un corp de armată special antrenat pentru luptele de munte (Brigada 8 alpină austro-ungară) a efectuat un sector al acestui drum: Zărnești – Tâmaș – Rucăr; armamentul era încărcat pe măgari, deci traversarea s-a făcut cu maximum de mobilitate a trupei. Timpul înregistrat: 5 zile!¹²² Analizând în linii mari datele, considerăm, dincolo de deosebiri între cele două acțiuni militare, că timpul de trei zile pentru parcurgerea traseului pe Valea Dâmboviței este insuficient. Așadar, chiar acceptând că traversarea s-a făcut în trei zile, traseul pe valea Dâmboviței este puțin probabil, în ciuda hotărârii cu care unii cercetători au susținut această variantă.

De fapt, există un singur izvor – cronica lui Cserei – care susține că ar fi vorba de o traversare de trei zile. Desigur, în măsura în care cronicarul se afla în cealaltă tabără, se ridică întrebarea de unde a aflat durata traversării. Pot fi două variante: a aflat-o după bătălie de la un participant sau a constatat această durată în timpul desfășurării evenimentelor. Deși conține o doză de speculație, considerăm că merită subliniat faptul că în cronica turcească a lui Mehmet Rașid se amintește despre “trei zile”; acest termen ar fi fost “sugerat” dușmanilor (imperialilor), cu scopul de a-i dezinforma. Poate fi aceasta sursa celor “trei zile” amintite în cronica lui Cserei.

În concluzie, după opinia noastră, varianta reconstituirii traseului armatelor aliate prin zona Valea Dâmboviței – Tâmaș – Valea Bârsei este puțin plauzibilă. Dovezile aduse de diverși autori în favoarea acestei variante sunt circumstanțiale, neexistând nici un element cert, bazat pe surse documentare explicite, care să îndreptățească acceptarea unui asemenea traseu. Această variantă apare, într-o analiză istoriografică, ca fiind rodul unor reconstituiri istorice bazate mai mult pe imaginație, și mai puțin pe realitatea documentară și de teren. Cât despre informațiile documentare care susțin ca “rebelii”, împreună cu turcii, au trecut și pe aici, adică prin zona Tâmașului, ar putea exista mai multe explicații. De exemplu, pe de o parte, toponimicele ar fi putut lua naștere, într-adevăr, cu ocazia unei invazii anterioare (cum ar lăsa să se înțeleagă, într-o posibilă interpretare, relatarea lui Pigafetta, care vorbește despre acel drum pe valea Dâmboviței, care, deci, era cunoscut turcilor). Într-o altă variantă, ar putea fi vorba de incursiunea din decembrie 1690, în măsura în care reconstituirea lui C. Rezachevici se va dovedi întemeiată¹²³. Pot exista și alte variante de interpretare. Indiferent de acestea, însă, ne manifestăm opinia că denumirile de Plaiul Turcilor și celelalte nu pot fi atribuite cu siguranță trecerii trupelor aliate în august 1690.

¹²¹ Rezachevici, *op. cit.*, p. 179-181.

¹²² C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României (1916-1919)*, II, Buc., [1925], p. 50-51.

¹²³ Rezachevici, *op. cit.*, p. 225-226.

Referitor la varianta b), a unui traseu care ar fi durat o singură zi, constatăm că pare a fi confirmată de majoritatea surselor contemporane: Marcus Fronius, anonimul brașovean, cronicarii turci Findiklili și Rașid. Aceste relatări coincid și cu desfășurarea evenimentelor din 21 august, așa cum au fost reconstituite¹²⁴. Cu toate acestea, C. Rezachevici ignoră cele afirmate de ceilalți cronicari, luând în considerare doar mărturia lui Findiklili, căreia îi dă o altă interpretare (că, de fapt, traversarea Tămașului Mare s-ar fi realizat în 20/21 august¹²⁵). Această interpretare nu ni se pare una corectă, din mai multe motive. În primul rând, așa cum am încercat să demonstrăm, este puțin plauzibilă varianta ocolirii pasului Bran pe Valea Dâmboviței. Apoi, anonimul brașovean și cronica lui Findiklili susțin că artileria și bagajele au fost lăsate în urmă (la drum) în ziua de 20 august, și, în aceste condiții, este puțin probabil că ar fi traversat Tămașul într-o zi... Apoi, Rașid susține că trupele din fața cetății Bran au fost chemate de cei care merseseră înainte spre noua trecătoare, ceea ce iarăși ar fi imposibil dacă traversarea s-ar fi făcut peste Tămaș. Toate acestea demonstrează, după opinia noastră convingător, că traversarea s-a realizat într-o zi (calculată de la poziția inițială a armatelor) de pe drumul Branului, din fața cetății.

Acceptând că traversarea s-a făcut într-o zi, rămâne de stabilit, în măsura posibilităților conferite de izvoare, traseul armatelor din zona Branului spre Zărnești-Tohan. Cum spuneam, există trei variante principale.

b1). *Prin Crăpătura Pietrei Craiului*. Descrierea geografică a acestui traseu ar întruni descrierile izvoarelor, în litera lor. Crăpătura Pietrei Craiului este o zonă de defileu, situată la 1660 m altitudine, între peretele de calcar ce formează Piatra Craiului Mare (în zonă, Vârful Turnu, 1923 m) și culmea Piatra Craiului Mică (1816 m). Coborârea parcurge o diferență de nivel de 680 m, printr-o zonă caracterizată ca “un imens depozit de bolovani”, de grohotișuri instabile. Deși, așa cum spuneam anterior, I. Turcu, pe baza legendelor locale susținea că pe aici exista o potecă de contrabandă, pe unde puteau trece și cai cu poveri¹²⁶, cunoscători ai zonei din punct de vedere geografic nu sunt de acord că prin această zonă ar fi putut circula o armată¹²⁷. Dar chiar acceptând că ar fi existat o potecă, aceasta nu putea fi – cum nici astăzi nu este și nu permite relieful să fie altfel – mai lată de un om sau un om călare. Acordând 2 m pentru un individ, și considerând doar 10000 de oameni care ar fi trecut prin zonă, rezultatul este o coloană de 20 km. Ceea ce înseamnă că atunci când primele trupe au coborât la Zărnești, ultimii luptători nici nu părăsiseră drumul Branului... Chiar dacă această evaluare este discutabilă, *grosso modo* ideea rămâne totuși cea exprimată de Szalay: “Trebuie să presupunem că o atât de mare oaste ca cea a lui Thököli nu ar fi putut să se descurce pe o

¹²⁴ Rezachevici (*op. cit.*, p. 195) consideră, pe baza diferitelor izvoare, că cele două armate erau față în față în jurul prânzului, iar bătălia, foarte scurtă de altfel, s-a desfășurat spre seară.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 182.

¹²⁶ Deși autorul recunoaște că în vremea sa acest lucru nu mai era posibil, trecerea “fiind de mult timp tare neglijată”! (p. 38.)

¹²⁷ Ionescu-Dunăreanu, *op. cit.*, p. 78.

singură potecă, atunci când nu avea la dispoziție mult timp de pierdut...”¹²⁸ Iată de ce considerăm puțin probabilă varianta traversării prin zona Crăpăturii, variantă pe care, de altfel, nu o identifică ca atare nici un izvor; așa cum se poate remarca și din incursiunea istoriografică, trecerea prin Crăpătură este mai mult rodul fanteziei, dezvoltată pe ignorarea unor potențiale exagerări ale descrierilor geografice din izvoarele folosite.

b2). *pe la Gura Râului*. Această variantă a fost susținută de Szalay Béla, care a reconstituit un traseu ce implica traversarea Măgurii spre Râu de către călăreți, în timp de pedestrașii au urcat spre Poiana Vlădușca, au coborât spre Prăpăstii și apoi au pornit spre Gura Râului și de aici au coborât spre Zărnești – Tohan. Și această variantă se poate regăsi în descrierile contemporane, deci ar fi posibilă. Însă singurul izvor pe care l-am identificat în argumentarea lui Szalay care ar permite reconstituirea traseului prin zona Vlădușca este *Journal*...-ul din 1768. După opinia noastră, însă, descrierea nu se referă în totalitate la drumul lui Thokoli, ci la descrierea unei alte poteci. Iată textul, în prezentare analitică: “Lângă Zărnești erau cele 3 plaiuri abrupte, Măgura, Padina Furilor și Padina Lupului, peste care în anul 1690 a invadat Thököli cu turcii și l-au bătut între Zărnești și Tohan pe generalul Heissler. Drumul trecea la Zărnești, de-a lungul râului Râu, într-o strâmtoare cu o lungime de o oră și 3 sferturi [=zona Prăpăstii], după aceea, spre stânga spre munții mai mici [=zona Vlădușca], între colibași răspândiți pe toate dealurile și în toate văile; din care regiune se putea bine găsi accesul nu prea greu dinspre Rucăr peste cele trei plaiuri sus menționate” (sbl.n.).

Așadar, în descrierea autorului, se amestecă precizarea traseului lui Thököli (dinspre Rucăr, spre culmea Măgurii) cu descrierea unei poteci (de la Zărnești, prin Prăpăstii, spre Vlădușca, și de aici spre colibași). Așadar, argumentul documentar nu se susține. Geografic vorbind, drumul parcurs de călăreți – în reconstituirea lui Szalay – este cu mult mai scurt și mai ușor decât cel parcurs de pedestri... Traversarea spre Vlădușca, apoi coborârea și parcurgerea cheilor Râului ridică probleme de acces, ce ar putea fi mai degrabă abordabile pentru călăreți decât pentru pedestri. În fine, acceptând o astfel de variantă ca cea propusă de Szalay, este greu de înțeles de ce să nu se fi coborât, pe sub muntele Toancheș, spre Râu și să se fi ocolit, absolut inutil și îngreunând coborârea, spre Vlădușca-Prăpăstii. Din aceste motive, opinăm că varianta ca trupele pedestre să se fi îndreptat spre Poiana Vlădușca și apoi să fi coborât prin Prăpăstii spre Gura Râului este, la rândul ei, puțin probabilă, fiind o construcție artificială, pur teoretică.

b3). *pe Padina Lupului*. Această variantă a fost exprimată concret de Pavel Binder, deși argumentația a fost adusă și de Szalay. *Este prima și singura variantă care apare menționată efectiv în izvoare apropiate în timp de momentul desfășurării evenimentelor*. Paradoxal, deși este singura variantă care este localizată toponimic, ea nu a fost acceptată de mai mulți cercetători, ea neimpunându-se definitiv în istoriografie¹²⁹.

¹²⁸ Szalay, *Thököly* ..., p.141.

¹²⁹ Rezachevici, *op. cit.*, *passim* Este ultima lucrare despre bătălia de la Zărnești și autorul respinge această variantă de reconstituire.

Primele izvoare care atestă toponimul, indicându-l ca loc de trecere pentru armatele thököliene, sunt cele din 1733, 1734, 1735, 1747 și 1768. Ignorând sursele prezentate de Szalay Béla, C. Rezachevici contestă mai întâi izvorul prezentat de Pavel Binder. “Această însemnare nu ar face decât să consemneze târziu una din tradițiile locale despre trecerea peste munți a oștilor lui Thököli”¹³⁰. Apoi, cercetătorul bucureștean aduce noi argumente, geografice, împotriva acestei variante. Dacă ar fi mers pe Padina Lupului, susține C. Rezachevici, armatele “ar fi fost cu siguranță văzute sau simțite de *observatorii din cetate*, dar mai cu seamă de straja imperială din *fortificația de pe Măgura, al cărei câmp de observare domina întreg spațiul dintre cetate și Piatra Craiului*. Autorul acestor rânduri s-a convins de acesta vizitând locul fortificației imperiale amintite și Padina Lupului. În cazul trecerii pe la Padina Lupului, generalul Heissler n-ar mai fi putut fi surprins”¹³¹.

Aceste argumente nu sunt, după opinia noastră, convingătoare. Izvoarele afirmă că “Heissler primise la timp știri despre ei [rebelii curuți]...[dar] i-ar fi subestimat, dorind să-i aștepte în zona de șes și să-i înfrângă acolo”¹³². Apoi, trebuie să precizăm că realitatea geografică este puțin diferită de prezentarea cercetătorului bucureștean. Fie și numai o simplă analiză a hărților topografice¹³³ demonstrează imposibilitatea fizică pentru observatorii din cetate să supravegheze zona curmăturii Poiana Mare – obârșia Padinii Lupului; în teren, reconstituirea este aproape imposibil de realizat astăzi, deoarece – spre deosebire de 1690 – versanții Măgurii dinspre cetatea Bran sunt împăduriți. Cât despre fortificația de pe Măgura, considerăm că ar fi fost foarte interesante o serie de precizări în plus. Arheologii brașoveni, din datele noastre, datează construirea fortificației amintite undeva în secolul al XVIII-lea, fapt confirmat și de lipsa oricărei mențiuni pe izvoarele cartografice¹³⁴ cercetate, oricum, fortificația nu ar fi putut fi operațională la 1690.

Pe de altă parte, este puțin probabil ca această coborâre să se fi desfășurat doar pe Padina Lupului. Așa cum de altfel o și arată alte izvoare, mai multe poteci de pe culmea Măgurii par să fi fost folosite de trupe, neexcluzând aici și variantă sugerată de Szalay, a coborârii pe la Gura Râului. Iată de ce putem afirma că ocolirea pasului Bran s-a făcut la vest de acesta, prin traversarea culmii Măgura, pe potecile de plai care se aflau în această zonă. Fără a fi convinși că trupele au folosit neapărat cel mai scurt și cel mai puțin periculos drum, considerăm că această variantă respectă fidel realitatea documentară, anumite proporții ale realului, precum și geografia regiunii, pe care cei ce au îndrumat trupele au cunoscut-o.

Bătălia de la Zărnești a fost una din ultimele încercări de contestare militară de către turci a controlului austriac în Transilvania. Dincolo de amploarea

¹³⁰ *Ibidem*, p. 175.

¹³¹ *Ibidem*, p. 176.

¹³² DANIC, col. Microfilme Austria, r. 198, c. 449. Mulțumim și pe această cale dnei Ileana Ratcu, Facultatea de Arhivistică București, pentru traducerea documentului din limba germană.

¹³³ *Harta topografică a României*, scara 1: 25 000, București, 1981/1982, planșa L-35-87-B-c.

¹³⁴ DANIC, col. Microfilme Austria, r. 198, c. 316, 487. Mulțumim colegului Mihai Georgiță, DJAN Bihor, pentru traducerea documentului din limba germană: Arhiva Bisericii Negre Brașov, f. 26, IV, nr. 58, f. 358v^o-359r^o.

dezastrului, de personaje celebre căzute în luptă (contele Teleki, Constantin Bălăceanu) sau luate prizoniere (însuși generalul Heissler), faima acestei înfruntări se datorează și acțiunii militare neobișnuite prin care trupele conduse de Thököli au intrat în Transilvania. Ne manifestăm convingerea că traseul acestor armate a fost următorul: pornind din apropierea cetății Bran, trupele au ajuns pe versantul sud-vestic al Măgurii. Până în această zonă au avut mai multe variante de drum; dată fiind mențiunea documentară despre un defileu prin care trupele au trebui să treacă, este posibil ca aceste variante să fi urmat sau să fi fost adiacente drumului pe Valea cu Calea. De aici, urcând spre dreapta, ar fi ajuns pe culmea Măgurii, de unde puteau începe coborârea, pe un front larg, spre zona Zărnești – Tohan.

Implicațiile acestei ocoliri au fost însemnate și pentru cetatea Bran. Într-o relatare datată la un secol după evenimente, se spunea: “Pasurile [Carpaților] pot fi baricatedate, dar nu se poate avea deplină încredere în ele, căci pot fi ocolite, și atunci trupele sunt încercuite”, așa cum s-a întâmplat cu generalul Heissler în lupta cu Thököli¹³⁵. Această bătălie a arătat, deci, și slăbiciunea sistemului de fortificații feudale în fața caracteristicilor unui război mai mobil, bazat pe incursiuni spectaculoase dacă era cazul. Iată de ce ne-am manifestat opinia că această acțiune de traversare transcarpatică a lui Thököli a constituit și începutul sfârșitului importanței militare pentru cetatea Bran, ca factor tactic absolut în regiunea pasului Bran¹³⁶.

The Route of Prince Thököli over the Carpathian Mountains in 1690

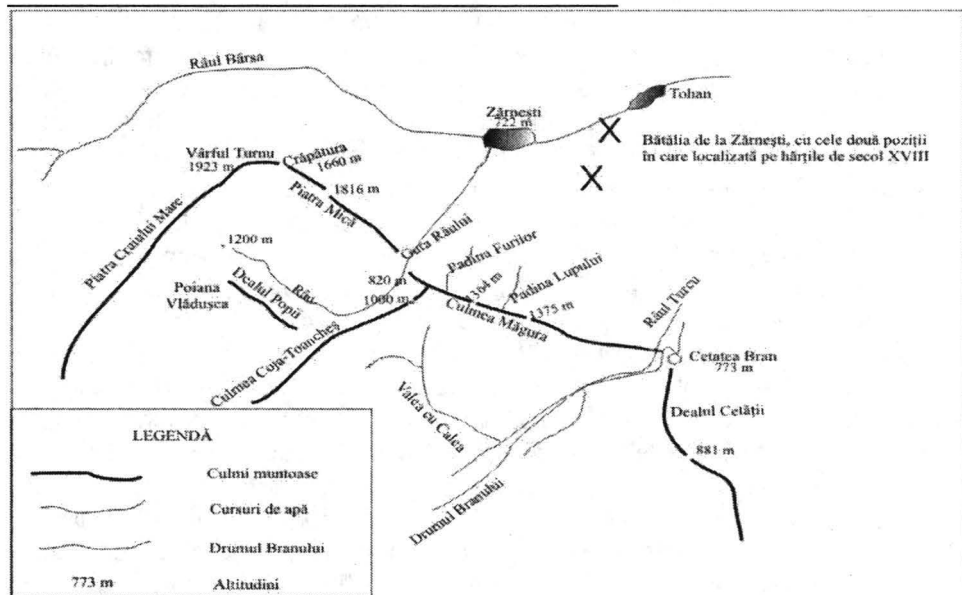
(Abstract)

At the end of the 17th century, the Ottomans and the Habsburgs were fighting to control the Transylvanian Principality. In this context, the battle of Zărnești (Brașov county) took place at 21st of August, 1690. The Austrian troops suffered a severe defeat at this battle, by the army of the new prince of Transylvania, Emerich Thököli, supported by the Ottomans. Because the main route into Transylvania from South had been previously blocked by the Austrians, the army of the prince accomplished a spectacular route over the Carpathian Mountains. This study deals with the identification of this Trans-Carpathic route.

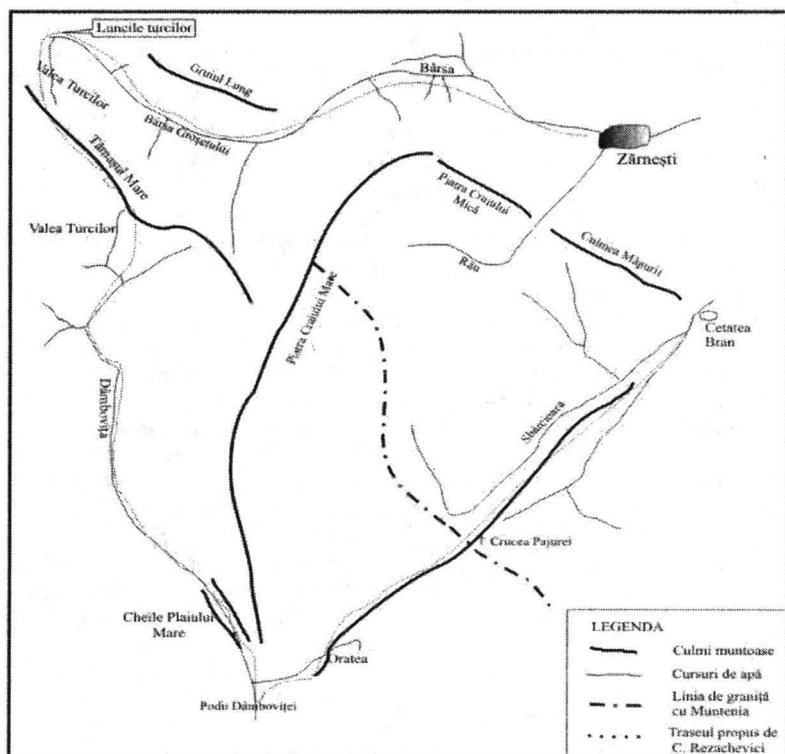
The main historical sources and their interpretations on this topic are presented in the first part of the article. Three major opinions were formulated in the scholarship on the route-variants: the Padina Lupului route (over the Măgura Branului hill), the Dâmbovița Valley – Tâmașu Hill route and the Crăpătura Gorge route (in the Mountains of Piatra Craiului). In the second part of the article, the author re-analyses the historical sources and their historiography interpretations. Based on the new remarks, the following conclusions are formulated: a). Dâmbovița Valley – Tâmașu Hill route is less probable and it is not based on the historical or geographical realities (it is solely a historiographic construct); b). Crăpătura Gorge route is also less probable, because of the geographical difficulties; c). Padina Lupului Valley route is the most probable way. This latter variant, in fact, is the only topographical name related to the event, mentioned in the 18th century documents. As a new contribution to this topic, the author's opinion is that Thököli's army did not pass the Carpathians on a single route, but it used several paths lying on Măgura Branului Hill.

¹³⁵ Bethlen E., *Ansichten von Siebenbürgen*, s.l., 1818, p. 60.

¹³⁶ B.-F. Popovici, *Stăpânii cetății Bran*, în *Magazin istoric*, sub tipar.

Dispunerea principalelor elemente de relief în zona Bran-Zărnești

Traseul armatelor aliate propus de C. Rezachevici